

ACC. N:R M. 6528:1-25
Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Viking,
Härad: Hamböds. Adress: Turåkra "Kråksmåla"
Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940 Född år 1852 i Kråksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

H. B. 11.

Uppteckningen Berör

Pottaskebränning.

Vol. 1.

Sidor: 1 - 20.

6. Blad Teckningar.

Landskap: Småland. Upptecknat av: Earl Viking,
 Härad: Boandbörds. Adress: Furåkra, Kråksmåla.
 Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson,
 Uppteckningsår: 1940. Född år 1859. i Kråksmåla socken

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

F.d. Orgeltramparen och dödgrävaren m.m.
 Albert Jansson. Född 1859. å torpet Stol-
 pen under Kråksmåla-kyrkoby Kråks-
 måla socken, Kalmar=Län, asr: Kråksmå-
 la. Trots sin höga ålder är Jansson kry
 och vid gatt minne. Han är språksam och
 berättar gärna i flera rimmor om jag ger
 honom, i hekla rimmor, som han är glad åt.
 Jag besökte honom senast den 22/4-1940.
 Jag visste att Jansson som ring bränt
 rökstaka och jag fick i detalj veta hur
 därmed tillgick. Yunga år var Jansson
 en av dem, som "ej var lätt att hugga i
 kragen". Vi låta nu den gamle berätta.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Viking,
Härad: Handbörds. Adress: Turåkra ^m Kråksmåla.
Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1857. i Måksmålasacken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Våra orters största Pottaskbränneri var
beläget i Kråksmåla = kyrkoby Kråksmå-
lasacken, Kalmar-län. Det var, som
bäst i drift omkring 1870. men lades ner
1895. Jag minnes väl huset och de gamla da-
men. Pottaskbränneriet tillhörde stor-
bonden och gästgivaren Johan Fredrik
Welanders och låg sommet från markgärds-
byggnaden nära en god brunn. Pottaske-
bränning var hos oss en Biväring. La-
gesmannen sade, att försörja en medel-
stor familj endast på denna synsät-
sättning hade ej gått, ty det var rätt
dyrt att bygga Pottaskbränneri och

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 4.6528:1-25Landskap: Småland.Härad: Kanöbörd.Socken: Kräksmåla.Uppteckningsår: 1940.Upptecknat av: Earl VikingAdress: Turikra, Kräksmåla.Berättat av: Albert Jansson,Född år 1952 i Kräksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2.

skaffa behöriga materiel. Det gick ej
blott för en person att ryma med Pott-
askbränning. Tidvis måste man vara
minst 3 män, men inga kvinnor delta-
ga i det arbetet. Velanders behållning var
för 6 veckors arbete varje var 200 riksdä-
ler, men det var stora anskaffningar på
den summan. Det var på i våra orter, som
brände pottaska blott en a två storbän-
der i varje socken. Så hade bemälda Ve-
lander en far Jan Welanders, ägare till
godset kvarngården i Högskärsöcken, Kra-
nobergs-Län, han lät även bränna Pott-
aska. Pottaska brändes hos oss endast

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Vikberg
Härad: Handbörds. Adress: Furåkra, Kråksmåla.
Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kråksmålasocken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3.

på våren när det slutat att frysa på (3.
och fortgick då högst 6. veckor. Varje brän-
ningsprocedur tag 6. veckor. Så hade man
i bemälda Johan Welanders bränneri kun-
nit tillverka "Två tunnans Pottaska." Brän-
mästaren hette "Pottaskesjudaren." Hans
Welanders i Kråksmåla var det "Petter i
mossen", gemensligen kallad "Gjudare-
Pelle," sade Albert Jansson.

Man kunde använda aska av vilket sam-
helst träslag, men bäst var björkaska.
Man använde både säure och bättre
ved till aska, ty veden aktades fåga, den
"gall i nära nog intet, här var på gott

ACC. N.R. M.6528:1-25Landskap: Småland.Härad: Handbörd.Socken: Kräksmåla.Uppteckningsår: 1940.Upptecknat av: Carl Viking,Adress: Turåkra, "Kräksmåla."Berättat av: Albert Gausson.Född år 1857. i Kräksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

4.

om skog att stora massor fick ligga på⁴
jorden i hagarna & ruttna. "Bräksjugorit-
lare, jämfarittare, torpare, och även små-
lönder brände aska i skogarna". S. v. A. La-
de ihop stora Bål med ved och antän-
de "brände & brände" det ena bålet efter
det andra och "rissade askan i finbar-
dit rissel, ty det fick ej vara klot i as-
kan, den skulle vara "fin, ren & torr".
Den östes askan opp i säckar och barstid
var ritt hem. Bemålde Welanders hade am-
bud i socknen litet varstades. Som köp-
te aska av "Bräksbrännarna" till 75 öre på
tunnan, Men Welanders fick med egna

ACC. N:R. 4.6538:1-25

Landskap: Småland, Upptecknat av: Carl Viking,
Härad: Åreabörsd., Adress: Furåkra, Kråksmåla.
Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Yansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852 i Kråksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5.

hästar och folk hemma askan. Bränder-(5.
na hade ett stort "askekar" forpare m. p. lika
så i detta förvarades askan i ett skjul
tills det blev några tunnor, som såldes
åt gängen. Även spisaska dugde gott till
Pottaska. Man brände aska i skogen vil-
ken tid som helst på året då jorden var
bar och icke torr eller i blårigt väder, på
man behövde befara skogeld. Frågas
hur lång tid en bränning var? Det be-
roddes helt huru mycket aska jag ville
samla. Gamla gubbar, som ej orkade med
annat arbete brände höst & vår i mer
än en månad dagligen och bura hem as-

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. 11.6528:1-25Landskap: Småland.Härad: Handbörds.Socken: KräksmålaUppteckningsår: 1940.Upptecknat av: Earl VikingAdress: Susåkra, Kräksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Född år 1852. i Kräksmålasocken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6.

ka. Sam vora glada att få tjäna signa-
ra ören till "En haka bröd." Detta i en tid
då ett "fullgott 14. timmars dagsverk betat-
tes med för kullen med 16 skilling & där till
kost." Obs! Det tycks, som Frägelstans utgi-
vare trodde att det det gick luttra=(välla)
pottaska rite i skagbackarna. Så enkelt
var det ej. Det gick att i skagbackarna
bränna aska "Gunnar Högsten himmel, d.v.s.
den aska varan Pottaska tillverkades.
Obs! Giv nogga akt på följande, så skall
jag i Sedj beskriva hur Pottaskan "spu-
dades, våldes och kalskenerades." Pottask-
bränneriet var ett timrat hus (ej panelat)

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. U. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Vikberg
Härad: Handbörds. Adress: Fuäkra Kråksmåla.
Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kråksmålasocken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

7.

Taket var torv. Huset var invändigt/ram. (7.
12 alnar bredd och 14 alnar längd. Golvet var
små stenar pätt, pätt som en gammalbi-
da stadsgata. Fönster saknades men det
var 2 gluggar stora som fönster, och där
fyllskäfos med luckor, som vora utan på
väggarna, likasom man någon gång kan
få se luckor för nutida fönster. Sörren
var på husets ena långsida bred, men ej så
hög. Vid motsatta långsida mitt emot dö-
ren var ett väldigt stort murverk av
sten och lera. En stor spis med stort
rökpång ut till det fria. Planritning till
husets inre och husets yttre, som jag minnes

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Vikberg,
 Härad: Handbörds. Adress: Jurakra Kräksmåla.
 Socken: Kräksmåla Berättat av: Albert Jansson.
 Uppteckningsår: 1940. Född år 1859. i Kräksmålap socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8.

Det ty det kvarstad i många år sen man (8.
 slutat Pottaske tillverkningen, se teckning-
 arna N° 1. (Planritning N° 2.) Husets yttre. 3.
 Elfyddning på planritning N° 1. — 1. är "Kallsk-
 neringshällen" av järn 3. alnar lång $\frac{3}{4}$ tum tjock
 och 2 alnar bred. Den var av järn och hade 3.
 tum höga kanter och var inmurad runt
 om med gråsten och ler. Under hällen var
 en ngn med "Roster" av grått järn att
 lägga veden på; ty det var en ngn under
 hällen. Elgussmuren hade en järndörr som
 vette åt spisen 2. till. Obs! 3. är "Röskvällen".
 Det var en stor, gjutjärnsgräpa om 250 kan-
 nos och den inmurad och med "Roster" & söder

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Earl Vikberg,
 Härad: Handbörds. Adress: Turåkra, ^{nr} Kråksmåla.
 Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson,
 Uppteckningsår: 1940. Född år 1882. i Kråksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

9.

sam vette ut åt spisen. Elgnarna voro (9.
 så stora att dom kunde eldas med 2
 alnar lång ved. Alltså märke vi en
 ngn på varje sida spisen; men röken
 ur elgnarna gick "leta sej" ut genom
 muren & ut genom spisens skorsten. Un-
 der kisterna var å varje ngn en lucka
 på murens framsida, där askan raka-
 des ut; för "då ble måaska å ett pönt-
 lant". 4. visar dörren in till huset. 5-6. var
 de gluggar med luckor, som tjänstgjor-
 de, som fänster. 7. är ett litet hål i väggen,
 genom vilket gick en ränna av trä från
 den närbelägna brunnen &c. Ymse i huset

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 6528:1-25Landskap: Småland.Upptecknat av: Carl Viking,Härad: Handbörds.Adress: Furåkra, "Kråksmåla."Socken: Kråksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Uppteckningsår: 1940.Född år 1852. i Kråksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.

var vid rännans ända ett ovalformat (10.
stort kar) "Vattenkaret" i vilket vattnen, som
äster upp ur brunnen med ämbar och vinda
ryppkembades. Obs! Så ha vi 8, 9, 10, 11, 12, 13. Set
är de stora "Läckearen" om 4 tunnor vardera.
Sam vora laggade och hade band av prä.
Karen stada på en timrad ställning $1\frac{1}{2}$ m
från marken. Varje kar hade ertill s.k.
"Svicka och tapp" varigenom lutten uttrann
i en balja om 40 kannors rymd som stod
framför varje kar. Se små x befecknar
Baljorna, som och vora laggde. Kar med
balja se beckning N: 4' 15' är dörr från det
fria till den stora "Käkeboden." 16. K dörr från Pott-

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25Landskap: Småland.Upptecknat av: Carl VikingHärad: Koaredbörd.Adress: Furåkra, Kräksmåla.Socken: Kräksmåla.Berättat av: Alvert Jansson.Uppteckningsår: 1940.Född år 1852. i Kräksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

11.

askbränneriet till askboden. 17. Sör ifrån (11.
bränneriet till "Pottaskkammaren". 18. Ett laggat
kar med lock var den "Rå pottaska" förvar-
rades. 19. Lär där den "Kallskeneradet" färdig-
gjorda pottaska förvarades. Lären hade tungt,
väl tillsluttande lock, ty det fick ej komma
mycken luft i pottaska, då varst han för-
störd. Från Lären fylldes askan i båda lun-
nor. Obs! Teckning n: 5. visar spisen, den
stora askvällen (Grytan) och "Kallskene-
ringshällen i "Pottaskbränneriet"

Ö det följande skall i detalj upptecknas
om Pottaskans tillredning, det var hur
jag träffade Jansson, som deltagit däri.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Earl Vikberg
 Härad: Handbörds. Adress: Furåkra, Kråksmåla.
 Socken: Kråksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
 Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kråksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

12.

De stora 6. antalade koren vari askan (12).
 lackades stoda vid husets vestra gavel å
 en bastant timrad ställning, som hade
 4 trappsteg upp till plattformen å vilka
 koren stoda. I botten å varje kor lades
 6. barkade 1 meter långa störar, så att
 ändarna vette mot och från tappä-
 let såsom teckning n: 6. visar. Övanpå
 stöarna lades ett lager råghalm 3-4.
 tum tjockt och på halmen en grön
 "pskduk" av linneväv. I varje kor la-
 des 3 1/2 tunna aske, men innan askan
 infydes sattes 8 störar inuti koret runt
 kanten. Dessa störar drögas stundom

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Viking
Härad: Handbörds. Adress: Turåkra² Kräksmåla.
Socken: Kräksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kräksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13.

opp och ner för luten skulle rinna. (13.
lätt. Karen fylldes med ny aska varje
Lördageftermiddag. Då den lacka-
de askan i "Skottkärret" kördes ut i en
askebod nära bränneriet och förva-
rades till "Mossagäddning." På måndag
morgon kl: 4. började en karl vinda vat-
ten, slå det i rällan och fylla det oval-
formade "Vattenkaret", som var isett
i Pottaskebränneriet. Två karlar buro
och buro från bemälda kar i ämbar
vatten (Obs! Kallt) och hällde på askan
i de 6. karen tills askan var helt oppblätt
och en 6.-7. full vatten utöver. Så fick de

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Carl Viking,
Härad: Heandbörds. Adress: Lurikra, Kräksmåla.
Socken: Kräksmåla. Berättat av: Albert Jansson.
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kräksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

74.

Karen stå och "draga till kl: 12. på Sön⁽¹⁴⁾
Så tog man stilla "Tapparna ur tvickarna"
och lutten rann brun, och klar. När lutten rann
nit av rattes tapparna åter in och lutten
fick ösas upp i karen och stå blott $\frac{1}{2}$ timma,
så askan "ratte sig." Den tappades åter
lutten i baljorna på samma sätt upp och
ner till kl: 9 på kvällen. Så östes den åter upp
i karen och fick "stå & dra" över natten
till kl: 4. på tisdagsmorgonen. Så fortsat-
te man 2 personer med att lacka på sam-
ma sätt tills onsdagskvällen. Obs! men
ej på mätterna, ty då fick "lutten stå & dra"
på askan i karen. Obs! På torsdagsmorgo-

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland. Upptecknat av: Earl Viking
Härad: Boadboöds. Adress: Furåkra, "Kråksmåla."
Socken: Kråksmåla Berättat av: Albert Jansson,
Uppteckningsår: 1940. Född år 1852. i Kråksmåla socken.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

15.

men fylldes all luten från de 6. Baljorna (15.
in i den stora grytan och borde lutmäng-
den då vara vid pass 240. kannor. Så bör-
jar man elda under stora grytan, så lutens
kokade. "Spärr-Pelle" rörde då och då i
luten med en stor trärika, se teckning nr
6. b.; så ej lutens "brändes vid," ty allt efter-
som den kokade blev den tjockare &
tjockare. Så kokades på lutens både tors-
dag & fredag, men på fredagsaftnen
"fick Pelle stå & röra jämt i gryta med trä-
rika. Luta var då bliven så tjock som
tjockt, brunt murbruk. Så släcktes el-
den under grytan och den tjocka makt-

ACC. N:R. M. 6528:1-25Landskap: Småland.Upptecknat av: Earl Viking,Härad: Handbörds.Adress: Suråkra, Kråksmåla.Socken: Kråksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Uppteckningsår: 1940.Född år 1852. i Kråksmålarödska.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16.

sinn bars in i karet 18. Se teckning n: 1. (16.)
Planritning n: 2. Ett tung lock lades på
karet sy luften fick ej äga tillträde i myck-
enhet. Senna procedur hette att "pske-
välla." Vi vända åter till de 6. stora karen,
som skulle "effertackas." Man hällde på
hälften så mycket vatten, som första
gången och fortsatte en man att latta
torsdag och fredag, den luften var
betydligt svagare, men man hade ej
råd att lämna de till pottaska behö-
riga ännen kvar i askan. På lördag
rengjordes karen från gammal aska,
som redan upptecknat är och nyask

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 6528:1-25

Landskap: Småland Upptecknat av: Esbjörn Viking
Härad: Åmålshögs Adress: Furåkra, nr Kråksmåla
Socken: Kråksmåla Berättat av: Albert Jansson
Uppteckningsår: 1940 Född år 1859 i Kråksmålasocken

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

17.

påfylldes 21 kunnor fördelat lika på (17
de 6 koren. Så fortgick arbetet pre-
cis, som beskrivet är i 3 veckor (Halva
bränningstiden.) Så tog "Spudare-Pelle"
all den bruna, i klumpar varande 10-12
askernaderman och fyllde den ur kare
18. i 4 halvkunnskittlar, som han väl
höljde med gamla täcken. Sen eldade
han sakta upp den stora grytan, som
hitt en början var tam; så hällde han
1/2 kanna av den bruna materialet i gry-
tan, eldade & körde orupphörligt i 2
timmar. Han måste röra alljämt, så
den ej "Brändde vid" och blev förstörd.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25Landskap: Småland.Härad: Handbörds.Socken: Kräksmåla.Uppteckningsår: 1940.Upptecknat av: Carl VikingAdress: Furåkra² Kräksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Född år 1852. i Kräksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

18.

men då slapp klamparna sönder (18.
av sig självt, så man fick s.k. rå pott-
aska, som dock fortfarande var brun
i färgen. Då förskatte Pelle till att den bru-
na materialen var bliven till rå pottaska.
Den proceduren hette att "Luttra" Pottaskan.
Särpå eldade han upp annor "Kallskem-
ringshällen", så den blev het. Särpå la-
de han på den Rå pottaskan en skäppa
tillika och rörde alljämt med en liten järn-
raka, se teckning n:o 6. c. i askan, som då
ansider blev vit och så var då pott-
askan färdig och lades i lären 19. Septem-
ber 1940. Sär tog Melander själv hand om

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25Landskap: SmålandUpptecknat av: Earl VikbergHärad: HandbördsAdress: Furåkra, Kråksmåla.Socken: Kråksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Uppteckningsår: 1940Född år 1852 i Kråksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

19.

askan och fyllde därmed en tunnare fruk-
ten av 3. veckors arbete för 2, stundom 3 man.
Sen fortsattes ytterligare 3 veckor, så han
fick en tunnare pottaska till. Någon var
kunde Melander på köpa in så mycket
aska att han kunde få hålla på i 9 veckor.
och fick då 3 tunnare Pottaska, som såldes
till Kosta glasbruk för 100 kronor tunnare.
Obs! Följ proceduren med askan på den
hela järnhållen hette att "kallskenera
Pottaskan," som användes vid tillverk-
ning av fint glas. Men ansider fann
man andra ämnen vid glastillverkning
som ersatte Pottaskan och därmed npp-

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 6528:1-25Landskap: Småland.Upptecknat av: Carl VikingHärad: Handbörds.Adress: Furåkra, Kråksmåla.Socken: Kråksmåla.Berättat av: Albert Jansson.Uppteckningsår: 1940.Född år 1882. i Kråksmåla socken.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV20.

hörde man med tillverkningen Pottaska²⁰ i våra orter. Att pottaska ingått i skattebe-
räkning vetar vi ej, men i väldigt åldrig
tid fingo bönderna betala skatter med
orhudar, det vetar vi. Det blev ej stor förfjänt
med pottaskbränning, men den virlade
askan blandad med $\frac{1}{3}$ jordbruksskalk var
god gödning för odlingsmassor, så Melander
sålde sådan aska till bönderna för 16 skil-
ling tennan och hade tillika för eget behov.
Sagor var ej tid att berätta, "vi finga ha bräsk
an." Obs! "Vilke pottaskan bränna vid i
"Kkevällen"; så fick ja springa ätter en händ
full & kyrkogårdsjör & kasta i gryta, sen brann
de inte vid!"

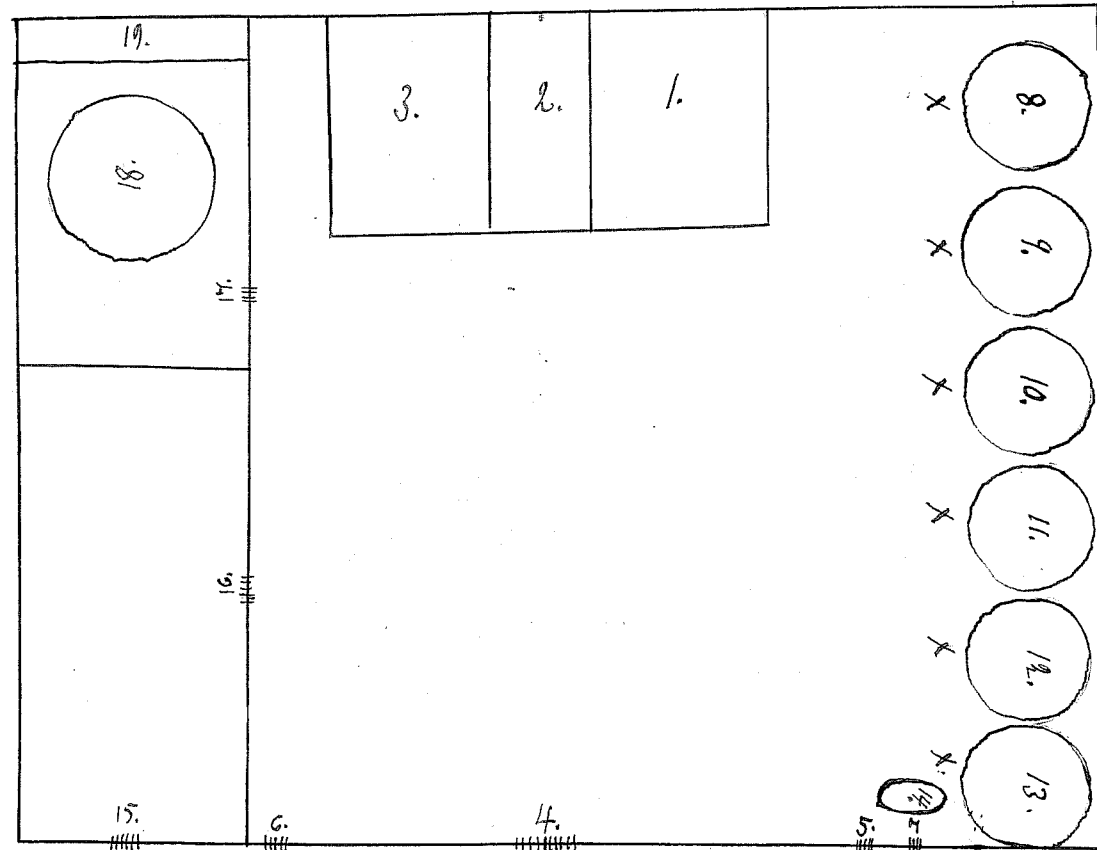
Skriv endast på denna sida! På klät sagomannen

Teckning № 1.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

№ 9. Planritning till Rattasbrännare

i Råksmåla = Rypkole.

ll. 6528:1-25

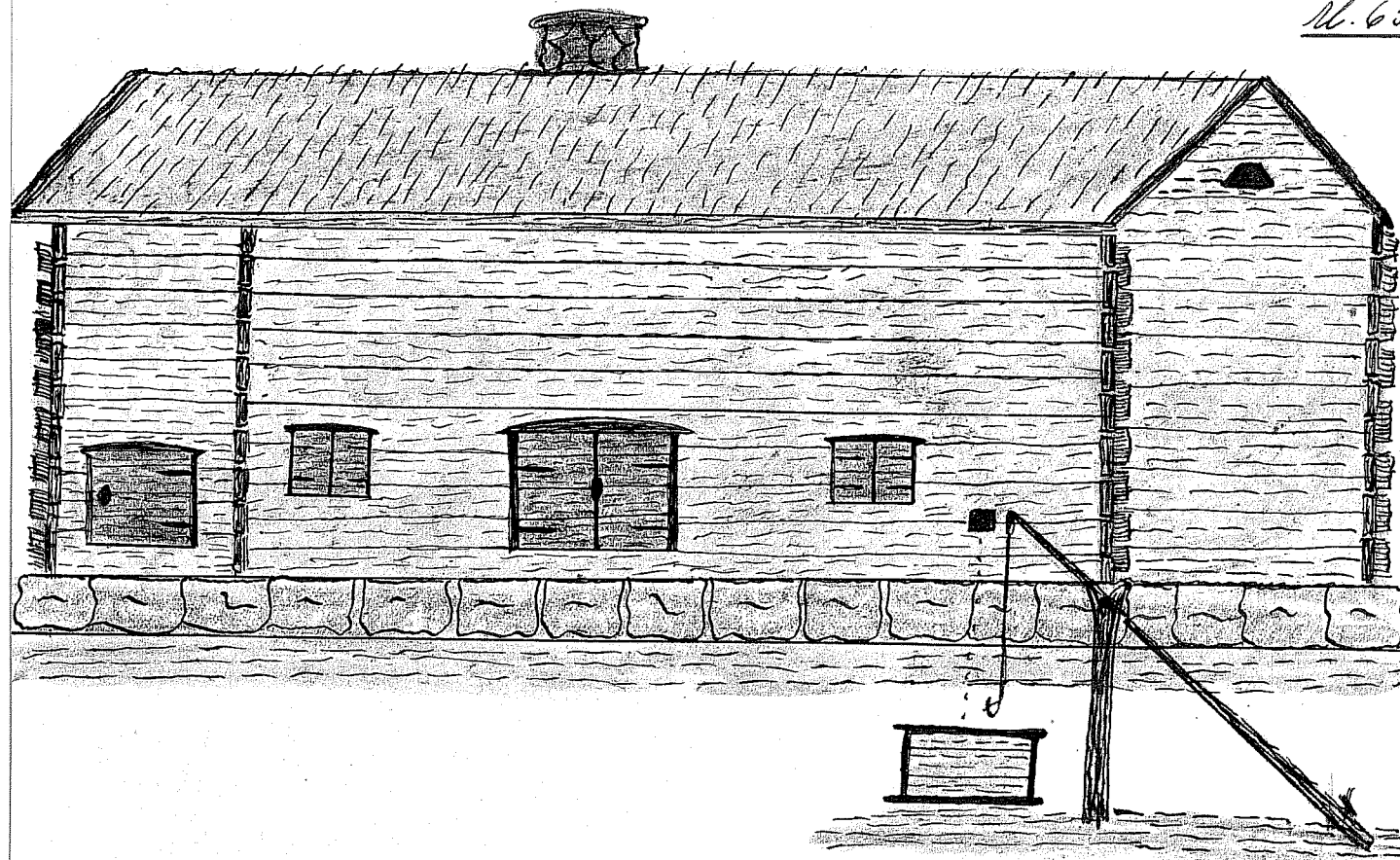
21.

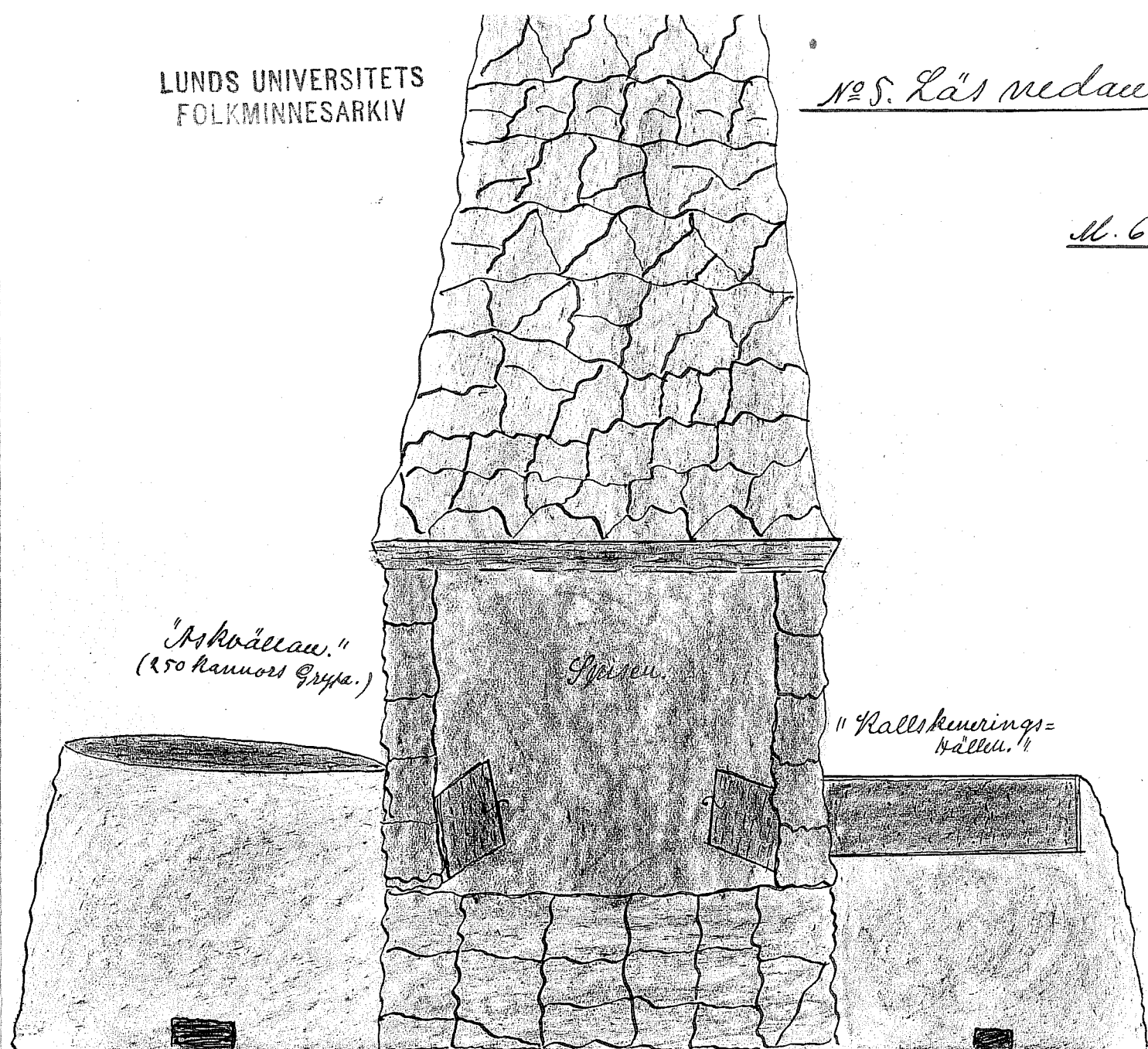
*N° 3. Det gamla "Pottaskebränneriet" i Kråk-
Teckning N° 2.) måla = Kyrkobry, som jag minnes det i unga år,
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV*

Nu är det rivet.

N. 6528:1-25

22.

"Åskvällan."
(250 kannor Grypa.)

Nästen.

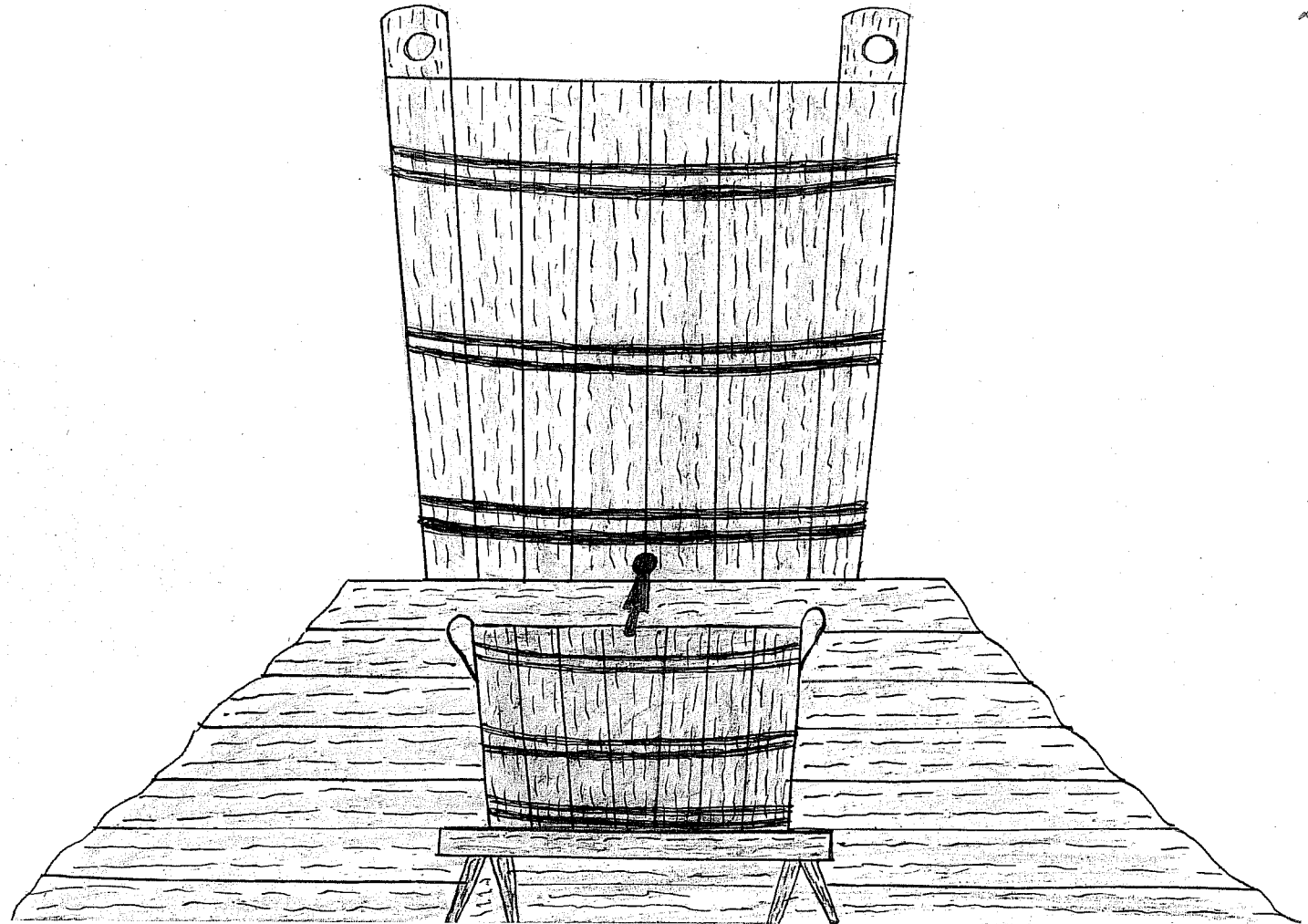
"Kallskivnings-
vallen."

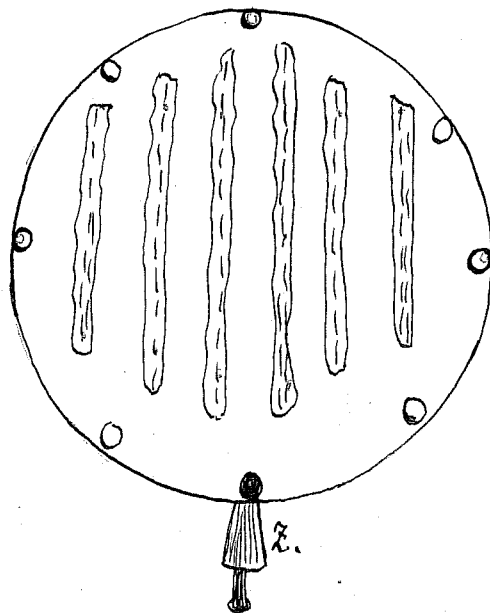
N° 4. Eff av de 6. stora koren vari askan utläckades.
Särkill Baljan, såsom jag minnes det.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

M. 6528:1-25

24.

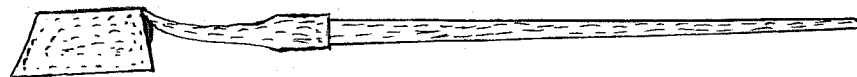

Visas i vilken riktning
de 6 stöarna placeras
på karets botten mot fäpp-
hållet Z. Och även se vi de
kring karets kanter resta
stöarna.

N^o G. B. Raka i perspektiv, därmed rör-
des om i "Åskervällan."

N^o G. C. Liten järuraka varmed man körde
Pottaskan på "Kallskeneringshällen."